

Mijo Lončarić

FRANGEŠ I KAJKAVŠTINA

dr. sc. Mijo Lončarić, mijo.loncaric@gmail.hr, Zagreb

pregledni članak

UDK 821.163.42.0-05 Frangješ, I.

821.163.42.09 Frangješ, I.

rukopis primljen: 15. 9. 2013.; prihvaćen za tisak: 28. 11. 2013.

Ivo Frangješ smatrao je da su tri najvažnija djela hrvatske književnosti Judita Marka Marulića, Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića i Balade Petrice Kerempuha Miroslava Krleže. Sva su tri djela u stihu, pripadaju različitim važnim razdobljima hrvatske književnosti i povijesti, a izuzetno je bitno što su u njima zastupljena sva tri narječja hrvatskoga jezika, svako na svoj specifičan način. Razlika je među njima i u tome što su prva dva djela, Marulićevo „čakavsko” i Mažuranićevo „štokavsko”, stvorena na književnom jeziku svojega vremena, s različitim dijalektnim osnovicama, dok treće pripada dijalektalnoj književnosti, specifičnu Krležinu kajkavskom idiomu.

Frangješ se, nakon opširne rasprave o dijalektalnoj hrvatskoj književnosti između dvaju ratova, poslije II. svjetskog rata u novoj Jugoslaviji, među prvima nakon Brozovića, pozabavio teorijskim pitanjem dijalekta u hrvatskoj književnosti (1970).

U svojoj je Povijesti prikazao i kajkavske nedijalektalne književnike (koji pišu na književnom jeziku, samo kajkavske osnovice) i dijalektalne. Od nedijalektalnih autora, autora stare kajkavske književnosti, Frangješ piše o Habeliću i Brezovačkom, a piše i o pripadnicima ozaljskoga književnojezičnoga kruga – Zrinskom i Frankopanu. U modernoj ima posebno poglavlje Rascvat dijalektalne poezije, a od dijalektalnih kajkavskih pisaca izdvaja Domjanića, Galovića, Miškinu i Gorana. O štokavskoj dijalektalnoj poeziji, uočljivo je, Frangješ uopće ne govori.

Polazeći od umjetničke vrijednosti i mjesta autora u hrvatskoj književnosti, Frangješ, bez obzira na jezik i književni izraz, ravnopravno vrednuje književne umjetnike koji su pisali književnim jezicima, kako sa štokavskom, tako i s neštokavskom osnovicom (s čakavskom i kajkavskom), i one koji pripadaju dijalektalnoj književnosti. Premda su njegove ocjene pojedinih dijalektalnih književnika različite od ocjena drugih povjesničara književnosti, važno je na njih upozoriti upravo zato što govore o dijalektalnom stvaralaštvu.

ključne riječi: Ivo Frangješ; kajkavsko narječje; kajkavski književni jezik; kajkavska dijalektalna književnost

Ivo Franeš govorio mi je (u šetnji uz Rajnu u Kölnu) da su tri najvažnija djela hrvatske književnosti *Judita* Marka Marulića, *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića i *Balade Petrice Kerempuha* Miroslava Krleže. Sva su tri djela u stihu, pripadaju različitim važnim razdobljima hrvatske književnosti i povijesti, a izuzetno je bitno što su u njima zastupljena sva tri narječja hrvatskoga jezika, svako na svoj specifičan način. Razlika je među njima i u tome što su prva dva djela, Marulićevo „čakavsko” i Mažuranićevo „štokavsko”, stvorena na književnom jeziku svojega vremena, s različitim dijalektnim osnovicama, dok treće pripada dijalektalnoj književnosti, specifičnom Krležinu kajkavskom idiomu.¹

Nakon opširne rasprave o dijalektalnoj hrvatskoj književnosti između dvaju ratova (npr. Vladimir Nazor: *Pismo urednicima „Antologije nove čakavske lirike”*, 1934, Petar Prpić: *Književni regionalizam u Hrvata*, 1936), i više radova Dalibora Brozovića nakon II. svjetskog rata (*Regionalno i dijalektalno u novijoj hrvatskoj lirici iz 50-ih*), Franeš 70-ih godina prošloga stoljeća progovara o važnom teorijskom pitanju dijalekta u hrvatskoj književnosti.

U svojoj je *Povijesti* prikazao kajkavske nedijalektalne i dijalektalne književnike. Nedijalektalni književnici pišu književnim jezikom s kajkavskom osnovicom, koji je tada bio književni jezik (djela) hrvatskoga naroda, kao što su to i drugi književni jezici, a dijalektalni književnici pišu dijalektnim idiomom uz postojeći opći književni jezik.

Drukčiji je pristup kada je u pitanju štokavsko narječje. Kao što je poznato,² često se opći književni jezik na novoštokavskoj osnovici, uveden za hrvatskoga narodnog preporoda, naziva „štokavskim” kada ga se konfrontira s dijalektnim izrazom, kajkavskim ili čakavskim, što nije prihvatljivo u znanstvenom tekstu, pa ni u Franeševim književnopovijesnim tekstovima.³ S druge se strane, djela pisana štokavskim dijalektnim idiomom, dakle dijalektalna su književnost, ne smatraju takvima, već im se pristupa kao djelima pisanim književnom jezikom.⁴ Treba razmotriti to pitanje i s obzirom na to da Franeš hrvatski opći nacionalni književni jezik često naziva „štokavštinom”, iako je jasno da razlikuje dijalekt i književni jezik. Međutim, Franeš ne govori o štokavskoj dijalektalnoj književnosti. Ne govori čak ni o štokavskim dijalektnim interpolacijama gdje je to posve očigledno, dok je u djelima starijih književnika, Držića i Kačića, podvlačio dijalektne štokavske elemente.

¹ Kao ni o drugim kajkavskim korpusima, Franeš ni o *Baladama* nije pisao zasebno, već u okviru pregleda Krležine poezije, a o Galoviću piše u studiji *Književni opus Frana Galovića u korpusu hrvatske književnosti*.

² Npr. Lončarić 2009.

³ Istu pojavu nalazimo i u tekstovima Miroslava Šicela.

⁴ Rijetki su uopće štokavski tekstovi u novije vrijeme za koje se neće smatrati da nisu pisani književnim jezikom, nego dijalektom. Takva je, na primjer, autobiografija vojnika, ne-književnika, Stipana Fištrovića-Sabolovića *Hrvatska u buri i oluji, 1941 – 1948*. Original je napisan španjolskim jezikom, koji je onda preveden na hrvatski, ali ne na hrvatski književni jezik, nego na autorov rodni idiom, ikavski novoštokavski. Ta proza na mjestima vrlo uspjelo, toplo, umjetnički govori o doživljajima sa sinom, a kako je nepoznata, bilo bi ju dobro objaviti kao svjedočanstvo vremena, života naše emigracije, uz potreban komentar politički pogrešnih i naivnih autorovih reminiscencija.

Od nedijalektalnih autora, autora stare kajkavske književnosti, Frangješ piše o Habeliću i Brezovačkom, a piše i o pripadnicima ozaljskoga književnojezičnoga kruga – Zrinskom i Frankopanu. U modernoj ima posebno poglavlje *Rascvat dijalektalne poezije*, a od dijalektalnih kajkavskih pisaca izdvaja Domjanića, Galovića, Miškinu i Gorana. O štokavskoj dijalektalnoj poeziji, uočljivo je, Frangješ uopće ne govori.

O pojavi kajkavske pismenosti/književnosti Frangješ kaže da je „pomicanje hrvatskoga političkog središta na krajnji sjeverozapad dovelo do izravna uključivanja kajkavskih masa u javni i kulturni život. (...) Zagreb je sve više, silom povijesti, postajao administrativno i kulturno „središte” preostale Hrvatske, a njegov dijalekat, usporedo s latinskim jezikom, sve češći u javnoj upotrebi i sve sigurniji kao umjetnički izraz” (1987: 83–84).

U svojoj se *Povijesti* Frangješ osvrće na prve autore koji su pisali hrvatskim kajkavskim književnim jezikom, upravo ukazuje na političku povezanost hrvatskih krajeva i kulture toga doba: „Onaj isti Juraj Zrinski kojemu Brne Karnarutić, Zadranin, posvećuje svoje *Vazetje*, kojemu u počast Dominko Zlatarić, Dubrovčanin, čini *Elektru* „Hrvackom”, dobiva jednako priznanje i od Varaždinca Ivana Pergošića” (...) autora prve kajkavske tiskane knjige *Decretum Tripartitum* (1574). O Vramčevu djelu *Kronika kratka slovenskim jezikom spravljena* (1578) navodi da je bilo vrlo popularno, tumači da atribut „slovenski znači kajkavsko narječje Slavonije, koja se još tada protezala do Zagreba” i zaključuje: „Tekstualno se njegova knjiga oslanja na hrvatskoglagoljsku rukopisnu tradiciju i na tiskana izdanja glagoljaša i protestanata, te tako Vramec povezuje dvije žive tradicije u jednu” (1987: 84–85).

Frangješova interpretacija ozaljskoga kruga traži komentar jer Frangješ kaže da „nalazeći se na dijalektalnoj tromedi (...) zrinski je Ozalj došao u položaj da predloži (i nametne!) tip jezika koji će voditi računa o sva tri dijalekta” (1987: 101). Naime, u organskom razvoju jezika nema „međa”, nego je ozaljski poddijalekt plješivičko-ozaljskoga dijalekta zapravo prijelazni, ali poseban idiom (obično ga svrstavamo u kajkavsko narječje), koji ima značajke triju narječja organski, a ne svjesnim djelovanjem. Ističe važnu ulogu ozaljskoga kruga u hrvatskoj integraciji, čemu je potvrda Menčetićevo visoko mišljenje o *Sireni*, a razlog što jezik ozaljskoga kruga nije postao opći hrvatski književni jezik propast je urote: „Da je urota uspjela, Ozalj bi (odnosno Zagreb-Ozalj) sigurno (...) postao središte normativno za čitav prostor na kojemu se protezala – ili bi se još protegnula – vlast Zrinskih i Frankopana. Propast urote dokinula je brojne političke, a s njima i tu jezičnu mogućnost.” Misli da je takvu mogućnost imao i Dubrovnik, a to je opet osujetio potres. Citira najznačajnijega kajkavskog prozaista, „bogobojznog” Habelića, o uroti, koja je „gizdos velike gospode”, dok je Gupčeva buna „nestalnost priprostega ljuctva” (1987: 103–104). Dok za *Sirenu* kaže da je neuspjelo djelo, ne donosi jednoznačan sud o mjestu *Gartlica* u hrvatskoj književnosti s obzirom na umjetničku vrijednost. Ističe Frankopanov talent i višestranost – pjesme na latinskom i talijanskom jeziku te prijevod Molièra s originala. Naglašava da uvodi narodni deseterac u pisanu poeziju i zapis narodne pjesme, bugarštice *Popevka od Svilojevića* (1987: 102).

O prozi Jurja Habdelića, najvećega kajkavskog prozaika, kao ni o Belostenčevu djelu, Frangješ ne piše, dakle, ne kaže izrijekom da nisu dobri književnici, ali o njegovu se vrijednosnom sudu daje zaključiti prema uključivanju njihovih kratkih životopisa i popisa djela samo u *Leksikon pisaca* na kraju knjige. Usporedbe radi, recimo da prema Šicelovu mišljenju Habdelić „ima podosta uspješnih retoričkih rješenja, a autor pokazuje mnogo osjećaja za realistički detalj (...) to su, ponekad, izvanredni, slikovito oblikovani prizori izrečeni sočnim kajkavskim jezikom” (Šicel 1997: 32). Jelčić pak o Habdeliću i Belostencu govori kao o tvorcima „literarnog stila” „moralne-poučne proze” sa „začetcima umjetničkoga izraza”. Smatra da bismo Habdelićevo „djelo mogli uzeti i kao daleku pret-hodnicu literarne fantastike”, a ističe i da u Belostencu Hadrovics vidi „ne samo jezično obilje (...), nego i pravi uzor crkvenog baroka” (Jelčić 2004: 106–107).

O Vitezoviću, koji „stvorio je jezik kojim je mogao izdavati djela za široke slojeve, jednako iz Hrvatske kao i Slavonije i Dalmacije” (1980: 85), Frangješ napominje da je za hrvatsku kulturu učinio više nego idealist Križanić. U *Odiljenju* „ponovno preuzima sigetski mit, s potajnom željom da se literarnom lojalnošću prikrije Petrova politička neloyalnost” (1987: 106). Navodi da su mu sve južnoslavenske zemlje *Croatia, tota Croatia*, a podvlači i Vitezovićevo specifično zalaganje za fonološki pravopis.

Spominje prvi kajkavski rječnik, Habdelićev (1671), a za dva najveća kajkavska rječnika kaže: za Belostenčev (1740) da je, jer „sadrži riječi iz triju naših dijalekata s pravom nazvan *Gazophilacium* – riznica”, a za Jambrešićev rječnik (1742) naglašava da je tiskan „kao utuk na Belostenčev rječnik”, u kojem „su riječi protumačene hrvatski (kajkavski)” (1987: 89).⁵

Iz 18. st. ne spominje nijedno ime osim Brezovačkoga, ni Katarinu Patačić, čak ni kao iznimku: ženu-pjesnikinju, a ne ocjenjuje ni važne kajkavske stihove toga razdoblja. Kada je riječ o Titušu Brezovačkom, ističe njegovu dvostruku ulogu: umjetničku, jer je „vrstan kajkavski komediograf”, i političku, jer je također „(predštokavski) navjestitelj novih vremena” (1987: 129). „Sve ideje s kojima će Gaj nastupiti u životnoj polemici s Mađarima, sve su one zapravo formulirane u stihovima Brezovačkoga, a prije svega svijest o drevnosti i slavi slavskoga roda”, smatra Frangješ. Povezuje ga s Pribojevićem i Kačićem, a umjetnički s Držićem jer „uza sve razlike, paralelu Brezovački – Držić nije teško povući”, jer mu komedije „slobodnom komikom i sigurnim crtanjem društvene sredine, omogućuju da u Brezovačkom gledamo neku vrstu Beaumarchaisa naših prilika” (1987: 129). Potrebno se osvrnuti na Frangješovu formulaciju da je Brezovački „u komedijama izgradio okretan kajkavski izričaj, gotovo književni jezik” (1987: 129). Brezovački je pisao književnim jezikom svoga vremena i svoje sredine, jezikom kojim su se pisale i stručne rasprave i zakoni, koji je bio u velikoj mjeri standardiziran, a vjerojatno prema Frangješovu mišljenju nije bio i kodificiran. Izdvaja programatsku kajkavsku pjesmu *Jeremijaš*, koja jest moralistička, ali smisao joj je „nacionalno-politički” jer osuđuje popuštanje Mađarima. To stanje posebno potencira Pavao Stoos svojim poznatim stihovima. No tu je već i preokret, koji će se dogoditi za narodnoga prepорода, ilirizma,

⁵ Naravno, K. Georgijević opširno govori o njima, ali uspoređujem samo djela istoga karaktera i opsega.

pod vodstvom Gaja, a pretpostavke su bile „ne samo i političke nego i književno-kulturne naravi” (1987: 130).

Frangješ, kao ni drugi povjesničari hrvatske književnosti, jezika i uopće povijesti, ne zaboravlja važno djelovanje autora koji se bavio gospodarstvom, Karlovčanina Josipa Šipuša, a koji je u uvodu svojega djela na kajkavskom književnom jeziku *Temelj žitne trgovine* 1796. tražio standardizaciju hrvatskoga jezika u jednom konkretnom idiomu. Ne izostavlja ni poziv biskupa Maksimilijana Vrhovca 1813. svećenstvu da skuplja narodno blago, koji kasnije ponavlja Gaj na hrvatskom, a podsjeća i da je Antun Mihanović već 1815. napisao *Reč domovini*.

Frangješ povijesno utemeljeno ističe: „Gibanja su dakle zahvatila sve hrvatske zemlje pa je ilirski pokret (...) odista preporod koji izražava specifičnu sazrelost hrvatske nacionalne situacije”, i dalje: „politički, pokret je bio posve hrvatski (...), kulturno pak, preporod je zahvaćao šire: bio je ilirski, odnosno južnoslavenski”⁶ te zaključuje da je ilirizam „značio konstituiranje moderne hrvatske nacije” (1987: 131–132).

Točno konstatira da je „svaki od hrvatskih dijalekata mogao, s istim pravom i istim razlogom, postati osnovicom nacionalnog jezika” (1970), ali smatra da su ilirci, predvođeni kajkavcem Ljudevitom Gajem, napravili pravi izbor u odlučivanju o tipu književnoga jezika za sve Hrvate: „Sva tri dijalekta imala su u dotadašnjoj književnosti hrvatskoj položaj književnih izraza, jezika, sva su tri pokazala i vrijednost i vitalnost. Upravo je zato, premda teoretski gotovo neizvedivo, Gajevo rješenje bilo genijalno” (1987: 258). Kada piše o izboru idioma za književni jezik, Frangješ, po Kopitarevu svjedočenju, podsjeća na mišljenje zagrebačkoga svećenstva još iz 1810. da bi to trebao biti dubrovački – „allgemein herrscht das Vorurtheil, dass das Ragusaner-Illyrisch das echtteste Slawiche sei (...)” (1987: 133).

Naglašava kako je i Gaj, kao prije Vitezović i drugi, bio svjestan važnosti jedinstvene grafije, *pravopisanja* („pravopisa”) i kako je njegova *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, kojom se zalaže za takvo pismo, objavljena prije prihvatanja općega književnog jezika na štokavskoj osnovici.

Frangješ minuciozno analizira književni jezik hrvatskih pisaca, rodom kajkavaca, koji nakon ilirizma pišu hrvatskim književnim jezikom sa štokavskom osnovicom u kojemu on osjeća knjiškost pa kaže da su „noviji hrvatski pjesnici upravo književni jezik doživljavali kao голу artificijelnost” (1970: 26).

Govoreći o karakterizaciji likova neknjiževnim, dijalektnim izrazom, Frangješ podsjeća da se takav postupak počeo primjenjivati vrlo rano i s velikom umjetničkom vrijednošću: već je Marin Držić „u svojim briljantnim dijalogima izvanredne efekte postizavao ne samo „barbarskim” jezikom jednoga Uga Tudeška nego – recimo – dijalektnim razlikama između Kotorana i Dubrovčana”. Navodi Kačićeva *Mjelovana*, a potom ističe da „jedva desetak godina poslije Gajeve reforme, kad je štokavski standard tek usvajan, postizavat će Antun Nemčić komičnost kajkavskim govorom pojedinih junaka” (1980:

⁶ Šicel o tome govori gotovo suprotno.

127–128). Spominje da je to Veber radio deset godina kasnije, i to i kajkavštinom i čakavštinom.

O Antunu Nemčiću piše da je „pokazao ruku sigurna umjetnika; posebno je u *Kvasu bez kruha* znao i jezično (dijalektom!) obilježiti ličnost, posvjedočivši da mu je jasna uloga lokalnog izraza u kontekstu literarnog standarda” (1987: 160). „U jeku Gajeve reforme, kad je štokavski standard u Zagrebu tek usvajan, pojačavat će Antun Nemčić komičnost likova njihovim kajkavskim govorom.” A kod Vebera „njegovi Zagrepčani govore – usred štokavskoga teksta – kajkavski, a Bakrani čakavski.” Podsjeća da je to činio i Đalski, ali „mnogo potpunije”, a da je on i počeo stvarati na dijalektu (1987: 258). O Šenoinu izrazu zaključuje da je „idealna spoj štokavštine i kajkavštine” (1975: 300), dok u Matoša zapaža bilingvističku svijest: književnu sa štokavskom osnovom i rodnoga organskoga idioma kajkavskoga (1963: 288). Odnos književnoga jezika i kajkavštine Frangješ predstavlja vrlo suptilno: „U takvoj književnosti Šenoina, Matoševa, Krležina virtuozna štokavština ne prigušuje nego oplemenjuje kajkavštinu, rezervirajući joj čak i posebnu poetiku” (1980: 127). Citira zatim Krležinu visoku ocjenu narodskoga kajkavskoga izraza iz *Davnih dana* (1916) u kojoj je poznata Krležina parabola: „Ta fraza je kmetska. (...) Ona odozdo pljuje po gospodskim čizmama koje je gaze” (1980: 127). Ovdje opet za književni jezik rabi kolo-kvijalno *štokavština*, čime zapravo želi naglasiti osnovicu književnoga jezika, koja nije ni kajkavska ni čakavska, a ne nerazlikovanje književnoga jezika i štokavskoga narječja. Frangješ sigurno razlikuje dijalekt, organski idiom i književni jezik s nekom dijalektnom osnovom, ali ipak nalazimo i takve formulacije koje bi govorele suprotno.

Govoreći o odnosu nacionalne književnosti i dijalekta, Frangješ kao talijanist uspo-ređuje hrvatsku situaciju s mnogo značajnijom europskom i svjetskom književnošću i kulturom, talijanskom, i nalazi sličnosti sa stanjem u Italiji u 17. st. Posebno to nagla-šava kada 1970. piše o hrvatskoj dijalektalnoj književnosti, dakle i o kajkavskoj: „Pro-cvat hrvatske dijalektalne poezije upravo u dvadesetom stoljeću ima nekih sličnosti s procvatom talijanskih poezija u sedamnaestom stoljeću” kada se afirmirao talijanski književni jezik s toskanskom osnovom „do te mjere da je i sama Firenca počela stvarati lokalnu firentinsku dijalektalnu književnost” (1970: 23). Frangješ iznosi kako se talijan-ski književni jezik s toskanskom osnovom, formiran vrlo rano, već nakon 17. st., počeo osjećati „tiranijom” u talijanskoj kulturi, no pojava dijalektalnih književnosti nije podri-vala nacionalnu književnost, nego jačala. U 19. st. kada Hrvati tek prihvaćaju zajednički književni jezik u svim hrvatskim zemljama, osim u zapadnoj Ugarskoj (danas Gradišće i susjedni krajevi), u Italiji se ponovno razmatra pitanje književnoga jezika, suviše udalje-nog od narodnog, pa se razmišlja o književnom jeziku razumljivijem narodu (Manzoni). „I rascvat hrvatske dijalektalne poezije početkom ovog stoljeća” jest „a potvrdit će to i Matošev *Hrastovački noturno* (...) zapravo afirmacija nacionalne književnosti i njezina postojanja”.

Frangješ izvlači bit, dubinsku strukturu odnosa književnoga jezika i dijalekta u dijalektalnoj književnosti, koja ima drukčiju ulogu nego pri karakterizaciji likova dija-lektom u tekstovima pisanim književnim jezikom, gdje je na djelu „uvijek međusobno

sučeljavanje dijalekta i standardnog jezika, dok je u takvim tekstovima dijalekat stvarno, fizički suprotstavljen okolnoj normi, u dijalektnoj poeziji proces je obratan: dijalekat se i tu, u izvjesnom smislu, suprotstavlja književnom jeziku, ali odsutnom književnom jeziku” (1980: 129).

Izbor dijalektoga kao izraza, stila, Frangješ interpretira kao uspostavljanje „mitskog odnosa prema jeziku djetinjstva”. „Ali tek pojava Nazorove čakavske i Domjanićeve kajkavske poezije uspio je dokaz da se dijalekt nije odrekao umjetničkih ambicija” (1987: 258).

„Domjanić je, međutim, stvorio i prvi uspjeti kajkavski opus modernog vremena. Intimni i sordinantni motivi doveli su ga do dijalekta (*Kipci i popevke*, 1917).” Izriče, površinski gledajući paradoksalnu ocjenu, a umjetnički duboko istinitu: „Jedna je od uobičajenih estetskih zablude kritike podjela Domjanićeve lirike na štokavsku i kajkavsku.” Naglašava da je „s gledišta nacionalne književnosti neobično važno, da i štokavci i kajkavci tu kajkavsku poeziju doživljavaju i kao poeziju i kao *svoju poeziju*” (1980: 130).

Frangješ podcrtava da je za hrvatsku kulturu važno „socijalno i lingvističko” značenje dijalektalne književnosti: „Socijalno, klasno, jer su to u golemoj većini, zbog strukture našeg stanovništva sve donedavna, selska djeca; lingvističko, jer svaki od njih rekreira time svoj ne samo emotivni nego i lingvistički, upravo dijalektalni Eden, mitski odnos prema jeziku djetinjstva, neposrednu prisutnost i sudioništvo” (1980: 132). Frangješ uočava, na prvi pogled paradoks, kako „su tvrdokorni kajkavci, kao Ignjat Kristijanović (1796. – 1884.) današnjem vremenu razumljiviji i ljudski simpatičniji, negoli svome, kad su objektivno ostavljali dojam staroga, prevladanoga, pa čak i retrogradnoga” (1987: 259).

Važnost zavičajnoga za umjetničko stvaranje još će jednom potvrditi i slučaj Frana Galovića (1887. – 1914.), čega je rezultat „jedan od najljepših ciklusa ne samo dijalektalne nego i uopće moderne poezije hrvatske, *Z mojih bregov*”. Neke pjesme „izvrсна su poezija”, a bez pjesme *Kostanj* „nema ni najužega izbora ukupne hrvatske lirike”, koja je zasigurno „jedna od najdubljih tužaljki” (1987: 270).

Frangješ za kajkavsku poeziju Galovićeva zavičajca i „jargana” Mihovila Pavleka Miškine kaže da „po njoj ima Miškina zasluženno mjesto u hrvatskoj dijalektnoj lirici kajkavskoga izraza”, a za književnu prozu da je pisana „priprosto, seljački, ali toplo” (1987: 315–316).

Pjevanje Nikole Pavića uspoređuje s Nazorovim (Bračanina koji je velik dio života proveo u Istri): „Zagrepečanin, kajkavac Pavić pronalazi sebe u rustikalnosti međimurskog dijalekta i odmah se svrstava među reprezentativne kajkavske pjesnike”. Zbirkom *Pozableno cvetje* (1923) „s pravom se ubraja među najviša ostvarenja presudnog međuratnog razdoblja kajkavskog pjesništva” (1987: 333).

Kad još nemamo proznoga dijalektalnoga djela, djela koje je u cjelini pisano dijalektom, odnosno djela koje bi trebalo ući u povijest hrvatske književnosti, nalazimo kajkavštinu kao ilustraciju u prozi pisanoj književnim jezikom. O Krležinim kajkavskim

interpolacijama u književni jezik Frangješ je pisao s oduševljenjem: „Trdakova pučka, realistička kajkavština” element je kojim je Krleža „kajkavštinu ponovno uveo u hrvatsku prozu” (1987: 259). Iako afirmativna, nedovoljno je precizna formulacija, kakva se traži u znanosti, tako i u znanosti o književnosti. Iako je uglavnom jasno, i o tome je već bilo riječi, ovdje valja ponovo naglasiti da jezik proze stare kajkavske književnosti nije isto što i kajkavski jezik Krležinih likova, jer prvo je bio književni jezik, s kajkavskom osnovom, a jezik Krležinih likova je narodni govor, organski konkretni idiom, različit u različitim likova.⁷

Ne samo književno i lingvistički nego i kulturološki, sociološki i politički suštinski pravilno procjenjuje Krležinu kajkavštinu u *Baladama* kada kaže da je misliti kako je „superiorna Krležina kajkavska poezija (...) po nekima protest protiv Gajeva štokavskoga rješenja (...) značilo (...) ne shvaćati ni zakone povijesnog razvitka ni Krležine stavove” (1987: 339). I dalje: „Upravo kad se slavila jubilarna obljetnica Gajeve reforme (...) javlja se najljepša knjiga poezije ikad napisana kajkavskim „jezikom”. Jer *Balade* su „umjetnička realizacija pučkoga pogleda na život i povijest” i „vrijednost im je u tome što izrazom stoljeća u kojem su se javljali rijetki poetski glasovi, ostvaruje najveću kajkavsku poeziju uopće”. „Nikad hrvatska pjesnička riječ nije progovorila toliko virtuozno, nikad hrvatski pjesnički jezik nije tako uspješno istom strukturom izražavao i najsuptilniju individualnu liriku i najgorči kolektivni protest” (1987: 340).

Govoreći o izuzetnoj vrijednosti Goranove lirike, Frangješ u *Povijesti* izrijeckom ne izdvaja njegove kajkavske stihove, ali ocjenjuje: „Rijedak je hrvatski pjesnik toliko ovisan o zavičaju kao Goran” (1987: 346).

I danas nailazimo na shvaćanje o dijalektalnoj književnosti koje je detektirao Frangješ „kako je tobože dijalektalna poezija niži stupanj poezije”, da su „dijalektalni pjesnici oni koji nisu kadri napisati dobru pjesmu na književnom jeziku, pa se kriju iza nerazumljivosti rodnoga dijalekta” (1980: 133).

Zaključak je Frangješov o mjestu hrvatske dijalektalne književnosti: „Osobitost hrvatske dijalektalne poezije moramo tražiti prije svega u posve osobitom razvitku hrvatskoga političkog života, hrvatske kulture i hrvatske književnosti” (1980: 133).

No, bez obzira na prethodna dva stava, na pitanje vrednuje li Frangješ, polazeći od umjetničke vrijednosti i mjesta u hrvatskoj književnosti, bez obzira na jezik i književni izraz, ravnopravno književne umjetnike, dakle one koji su pisali na književnim jezicima, kako sa štokavskom, tako i neštokavskom osnovicom (s čakavskom i kajkavskom), tako i one koji pripadaju dijalektalnoj književnosti, odgovor je – da.

Ipak, valja upozoriti na dvije pojedinosti. Kao što je istaknuto, ponekad se čini da Frangješ ne razlikuje, jer svoje poimanje ne formulira terminološki jasno, književni, apstraktni idiom s dijalektnom osnovom i organski konkretni idiom dijalekt, koji je samo književni izraz, stil. Jednako tako, iako djela sa stilskom upotrebom dijalekta smatra

⁷ Jednako je tako Frangješ potpuno terminološki određen kada o pripovijedanju Slavka Kolara zaključuje da se „u seoskim pričama kreće po nekim razinama: jedno je književni izraz, drugo dijalekt (...)” (1987: 308).

vrhuncem hrvatskoga umjetničkog izraza (Krežine *Balade*, Galovićevo zbirku⁸), čini se da ponekad samo zbog „neštokavskoga” elementa slabije vrednuje književnu vrijednost (Habdelićevo djelo).

Premda su njegove ocjene opusa pojedinih dijalektalnih književnika različite od ocjena drugih povjesničara književnosti,⁹ važno je na njih upozoriti upravo zato što govore o dijalektalnom stvaralaštvu.

Literatura

- Barac, Antun, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I., *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.
- Barac, Antun, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. II., *Književnost pedesetih i šezdesetih*, JAZU, Zagreb, 1960.
- Brozović, Dalibor, „Regionalno i dijalektalno u novijoj hrvatskoj lirici”, *Hrvatsko kolo*, god. 5, 1952., br. 4, str. 203–207.
- Brozović, Dalibor, „O uvjetima za nastanak i razvoj dijalektalne poezije”, *Hrvatsko kolo*, god. 5, 1952., br. 7–8, str. 463–467.
- Brozović, Dalibor, O *modernoj hrvatskoj dijalektalnoj poeziji*, u: *Antologija novije kajkavske lirike*, Lykos, Zagreb, 1958., str. 9–22.
- Finka, Božidar, O *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, u: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, I/1, JAZU, Zagreb, 1984., str. 7–10.
- Fištrović Sabolović, Stipan, *Hrvatska u buri i oluji, 1941 – 1948*, Lima, 1974. (Napomena: *Ovo djelo bilo je izdano na španjolskom jeziku u Limi ... godine 1958.*)
- Frangješ, Ivo, „Stvarnost i umjetnost u Krežinoj prozi”, *Radovi Slavonskog instituta*, posvećeni IV. međunarodnom sastanku slavista u Moskvi u mjesecu rujnu 1958., Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 1958.
- Frangješ, Ivo, „Stil Matoševe novelistike”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 333, Zagreb, 1963., str. 239–298.
- Frangješ, Ivo, „Položaj dijalekta u hrvatskoj književnosti”, *Sabor čakavskoga pjesništva*, Izdavački centar Matice hrvatske, Rijeka, 1970., str. 9–29.
- Frangješ, Ivo, *Realizam. Povijest hrvatske književnosti*, br. 4, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.
- Frangješ, Ivo, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.
- Frangješ, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

⁸ Kod Galovića kao da opravdava svoju visoku ocjenu neknjiževnoga, dijalektalnoga kao stilskoga sredstva.

⁹ Vrlo je neobično što u svoju *Antologiju* Ante Stamač nije uvrstio neke ne samo vrlo važne nego i odlične čakavske dijalektalne pjesnike.

- Frangješ, Ivo, „Duh Miškinine proze”, *Kaj*, god. 20, 1987., 1/2, str. 35–40.
- Frangješ, Ivo, „Dulcedo Golubiana (uz latinske pjesme Ivana Goluba)”, *Croatica* 26, 1995./96., 42/44, str. 125–131.
- Georgijević, Krešimir, *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. st. u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 2004.
- Kalinski, Ivo, „Opće misli o odnosu usmene i pisane književnosti s obzirom na kajkavsku usmenu lirsku poeziju – Izbor iz kajkavske usmene poezije”, *Kaj*, god. 6, 1973., br. 10., Zagreb.
- Lisac, Josip, „Ive Frangješa ‘Povijest hrvatske književnosti’”, *Republika*, 44, 1987., br. 7–8, str. 90–99.
- Lisac, Josip, *Dvije strane medalje. Dijalektološki i jezičnopovijesni spisi o hrvatskom jeziku*, Književni krug, Split, 2012.
- Lisac, Josip, „Ivo Frangješ i idejna kretanja u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća”, *Čakavska rič*, XL, 2012., br. 1–2, str. 39–46.
- Lončarić, Mijo, *Kajkavisch. Lexikon der Sprachen des Europäischen Ostens* (= *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens* 10), Klagenfurt, 2002., str. 257–264.
- Lončarić, Mijo, *Kajkaviana & alia: Ogleđi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*, Zrinski, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Čakovec, Zagreb, 2005.
- Lončarić, Mijo, *Habdelić između dijalekta i književnoga jezika (Habdelić between dialect and standard). Znanstveni skup o Jurju Habdeliću, 400. obljetnica rođenja 1609 – 2009*. Zbornik radova, Velika Gorica, 2009., str. 191–196.
- Nazor, Vladimir, *Iz pisma urednicima „Antologije nove čakavske lirike”*, u: I. Jelenović i H. Petrić (ur.): *Antologija nove čakavske lirike*, St. Kugli, Zagreb, 1934., str. 8–10.
- Pavletić, Vlatko (ur.), *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, Stvarnost, Zagreb, 1965.
- Prpić, Tomislav, *Književni regionalizam u Hrvata*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Zagreb, 1936.
- Skok, Joža, *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća: književno-povijesne i kritičko-teorijske studije i rasprave*, Zrinski, Zavod za znanost Filozofskog fakulteta, Čakovec, Zagreb, 1985a.
- Skok, Joža, *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*, Zrinski, Zavod za znanost Filozofskog fakulteta, Čakovec-Zagreb, 1985b.
- Šicel, Miroslav, „Suvremena kajkavska književnost”, *Dometi*, 1971., br. 8, str. 25–33.
- Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti I-V*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004 – 2009.
- Šojat, Antun, *Odnos Krležine kajkavštine u Baladama prema starom kajkavskom književnom jeziku*. Miroslav Krleža (zbornik), Zagreb, 1973.
- Šojat, Antun, „Matoš i kajkavština”, *Forum*, 13, 1974., knj. 276, str. 996–1005.

- Šojat, Antun, *Kratki navuk jezičnice horvatske: Jezik stare kajkavske književnosti*, Zagreb, 2003. (prije objavljeno u časopisu *Kaj*, 1969 – 1971)
- Šojat, Olga (priredila), *Hrvatski kajkavski pisci I – Druga polovina 16. stoljeća; Hrvatski kajkavski pisci II – 17. stoljeće*, PSHK, knj. 15, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1977.

SUMMARY

Mijo Lončarić

FRANGJEŠ AND THE KAJKAVIAN DIALECT

Ivo Frangješ believed that the three most important works in Croatian literature are *Judita* by Marko Marulić, *Smrt Smail-age Čengića* by Ivan Mažuranić and *Balade Petrice Kerempuha* by Miroslav Krleža. All three works are written in verse, they belong to different literary periods, and the fact that all three dialects of the Croatian language are represented in them in their own specific way is of crucial importance. They differ in the fact that the first two – Marulić's 'Čakavian' and Mažuranić's 'Štokavian' – are written in the standard language, albeit based on different dialects, of the period in which they were created, while the third belongs to dialectal literature specific for Krleža's Kajkavian idiom.

After conducting a detailed analysis of Croatian dialectal literature between the two world wars, Frangješ was among the first theoreticians since Brozović who dealt with the theoretical issue of dialect in Croatian literature after the World War II in the new Yugoslavia (1970).

In his *Povijest* he presented Kajkavian writers, both non-dialectal (those who wrote in the standard language based on the Kajkavian dialect) and dialectal. The authors he wrote about include Habdelić and Brezovački, who belonged to the period of old Kajkavian literature, and the authors who belonged to the Ozalj literary-linguistic circle – Zrinski and Frankopan. In the part of the book dedicated to Modernism he included a chapter titled *Rascvat dijalektalne poezije* (*Flourish of dialectal poetry*). In it he singles out the following Kajkavian dialectal writers: Domjanić, Galović, Miškina and Goran. Quite conspicuously, Frangješ did not include any authors of Štokavian dialectal poetry.

Starting from the artistic value and the position an author occupies in Croatian literature, regardless of language and literary expression, Frangješ assigns equal importance to authors who wrote in standard languages (those based on the Štokavian dialect, as well as those based on other dialects – Čakavian and Kajkavian) and those who belong to dialectal literature. Although his evaluations of some of the dialectal authors differ from those given by other historians of literature it is important to emphasise them precisely because they speak of dialectal works.

Key words: *Ivo Frangješ; Kajkavian dialect; the Kajkavian standard language; Kajkavian dialectal literature*